

Soykırımda Bir Faktör ve
Mekân Olarak Osmanlı Doğu
Vilayetleri (1895-1915)

Kürt-Ermeni
İlişkilerinden
Gülizar'ın Feryadı

Diyarbakır'da 1915'in
Paramiliter Unsurları:
Cendirmeyên Bejik

Kürt Tarihi

Sayı: 18 • Mayıs-Haziran 2015 • Fiyat: 10 ₺

Kürtler Tarihle, Tarih Kürtlerle Buluşuyor

1915 VE KÜRTLER

İnkâr Değil İkrar:
1915'in Kürtçedeki Adları

"Ermeni Soykırımı
ve Kürtler"

Virane Kığ'ya Dair Eleştirel
Bir Değerlendirme

VE 1915 SONRASI TÜRKİYE'DE YAŞAMAYA DEVAM EDENLER

ARPINE KONYALIAN GRENIER

ÇEVİRİ: CAN KOPARAN,
CAFER SARIKAYA

Peroomian'ın üçlemesinin ikinci kitabı olan bu çalışma iyi araştırılmış, açığa vurucu, zamanına uygun bir bilimsel inceleme olup, hem Türkler hem Ermeniler hem de diğerleri için bir hayli hazin bir okuma niteliğindedir. Bu çalışma bir yandan bilgilendirip öte yandan belki de çoktan yolda olan, hem Ermeni hem de Türklerin etnik, kültürel ve sosyo-politik kimliklerinin açık uçlu bir evrimine alt-yapı sunmaktadır. Bu ısrarları kıran, iki tarafın da abartıları ve hafife almalarını değiştiren, bağlı olma ihtiyacı dışındaki bütün insani durumların önemsizliğini ve devamsızlığını insanileştirerek kafa yapılarını dönüştüren bir evrimdir. Üçlemenin ilk kitabı Peroomian'ın daha önceki bir eserine devam niteliği taşımaktadır, *Literary Reponeses to Catastrophe: A Comparison of the Armenian and the Jewish Experience* (Kıyamete Edebi Cevaplar: Ermeni ve Musevi Deneyiminin Karşılaştırması). Yazara göre sonuncu adım Ermeni Soykırımı'nın tarihsel izlerinin Sovyet-Ermeni edebiyatındaki yansımaları olacaktır. Kaynaklar, dizin ve Ermenice kısa bir özet bu çok iyi dile getirilmiş İngilizce çalışmanın sonunda yer almaktadır.

Bu çalışma, yıllar süren yoğun araştırmaların sonucu olup uzun yıllar görmezden gelinmiş Ermeni Soykırımı tarihindeki bir boşluğu, konunun insani boyutunu da dikkate alarak doldurmaya çalışmaktadır. Çalışma “ne oldu?” ile ilgili değil “olanlar olduktan sonra ne oldu?” ile ilgilidir: Tarihsel hafıza ile kimliği şekillendiren siyasi ve psikolojik güçlerin etkileşimi, taviz

vermeyi bir ömür reddetmek, pişmanlık, suçluluk duygusu, benliğin ortak geçmişle şu anın bağlamında gerçekleşen diyalogu. 19. Yüzyılın ortalarında Osmanlı İmparatorluğu Ermenilerinin klasik Ermeni ile modern Ermeninin yer değiştirdiği bir kültürel rönesans yaşamakta oldukları bize hatırlatılmaktadır. Ermenilerin henüz temel insani haklarını keşfetmeye başladıkları ve kendi kültürel ve siyasi durumları içinde yeni değerler bulmaya çalıştıkları bir dönemde 20. Yüzyılın ilk soykırımı gerçekleşmiştir.

Peroomian'a göre Türk hükümetlerinin unsurları arasında, cumhuriyet öncesi tarihsel hafızanın devamlılığını kesintiye uğratmak yönündeki bitmek tükenmek bilmeyen çabalarına rağmen Türkiye'deki Ermeniler bir şekilde etnik bilinçlerini devam ettirmeyi başaramışlardır; 1915 dolaylarındaki olaylar hala ruh durumlarının başta gelen öğelerinden biri olmaya devam etmektedir. Doğulu tarafından 600 yıl boyunca boyunduruk altında tutulmak, karşılığında yok edilmek ve dağıtılmak için Doğulunun şekillenmesine yardım etmiş olmak, sonucunda bu sefer Batılı tarafından kolonileştirilmiş topraklara sürülmek. Kimlik nedir o halde? Kişi neden ve kime karşı sadakat hisseder? Soykırım edebiyatının anlaşılmasından ve analizinde önemli katkıları olan Peroomian, araştırmasının yanında oturmakta, şişirilmiş ve dar zihniyetlerin kısa ömürlü çıkışlarının tekilliğinden uzak olarak değişim ihtimalini oluşturan gerçeklerle yüzleşmektedir. Anlayışlı bir zarafetle gözlerinin içi, fakat ne öznel ne de nesnel olan, tarihsel bilincin karmaşık doğasını keşfeden, günahlardan kurtulmak için değil, bazı şeyleri geri kazanmak için çalışan girdaplar ve çarpıntılarla, gülmektedir. Hareket, çözümlememiş

ancak canlandırıcı niteliğe sahip olan bir duruşa doğrudur.

Yazar soykırımdan kurtulan Ermenileri 25 yıl boyunca çalışırken kurtulanların Türkiye'deki deneyimleri hakkında fazla bilgili değildi. “Yolumu aydınlatacak kadar yeterli kaynak yoktu, ayrıca İstanbul Ermeni literatürü fazla bir şey ortaya koymuyordu” diyor yazar. “Satır aralarını okuyabilmesi ve gözden kaçan anlamlar yakalanabilmeli. Örneğin Aram Pehlivanian (mahlası A. Shavarsh) memleket ve doğum yerinden ayrı geçen hayata dair ağıt yaktmaktadır.” (s. 22).

Kim bilecekti ağacın ıstırabını

ve muazzam hasretini öz toprağına

Uzakta ve yalnız ölecek,

Kökünden koparılmış ve uzakta, öz toprağından uzaklarda.

Travmatik bir geçmiş süregelen bir baskı ve taciz atmosferinde nasıl ifade edilebilir? Birçok Türkiye Ermenisi soykırımdan sonra zamanla evlerini ve mallarını terk etti ve ya İstanbul'a ya da yurtdışına göç etti. Bu Türk hükümetinin Ermenileri ülkenin iç kısımlarından temizlemekle ilgili planının bir parçasıydı. Tarihsel hafızanın aktarılmasını engellemek maksadıyla da Ermeni okullarında Ermeni tarihi ve coğrafyası dersleri yasaklandı. Benzer olarak Ermenilerden bahsedilmesi ve geçmişleri, genel anlamda Ermenilerin varlığı ve Türkiye'deki Ermeni meselesi basında, okullarda, ders kitaplarında ve edebiyatta görmezden gelindi veya programlardan çıkarıldı. Yeni bir kuşak Türkler geçmişleri konusunda

And Those
Who Continued Living
in Turkey after 1915

The Metamorphosis
of the Post-Genocide
Armenian Identity
as Reflected in
Artistic Literature

Rubina Peroomian

cahil olarak, olayların zorlama ve önceden belirlenmiş yorumlarını takip ederek yetişiyordu. Türk gençliği Ermenilerden nefret etmeyi öğrendi çünkü onlar Osmanlı İmparatorluğu'nun ihanetçileri ve asileriydiler. Takip eden Türk hükümetleri çabalarına resmi iddialar ile ırksal ve dini olarak homojen tekil bir ulusal kimlik oluşturmak için devam ettiler; tarihin ağırlığından mahrum, tarihle hesaplaşmayan talihsiz bir kimlik.

Yazar aynı zamanda son 20-30 yıldır Türkiye'deki durumun değiştiğini belirtmektedir. Türk entelektüelleri ve özgür düşünce sahipleri devletin kendi geçmişlerini halka karşı inkâr etmesine karşı çıkmaya başlamışlardır. Gerçek anlamda demokratik bir devlet yapısı içerisinde kendi kimliklerini bulma çabası içerisinde olan bu aydınlar hükümete Türkiye'deki kültür, din ve etnisite çeşitliliğini kabullenmesi için karşı gelmektedirler. Bu bileşenler ülkenin kültür mozaigi olma özelliğini, kültürel mirasını vurgulamaktadırlar. Diğerlerinin yanında, Perroomian Orhan Pamuk'tan alıntılanmaktadır: *"Yıllar boyunca Türkiye'ye tek bir ruh, varolma şekli veya yaşam biçimi empoze etmeye çalışan birçok otoriter politikacı olmuştur. Bazıları Batılı anlamda laikliği askeri yöntemlerle kabul ettirmek istemiş, bazıları da Türkiye'nin ebedi olarak geleneksel ve islami olmasını istemişlerdir. Bu yaklaşım Türkiye'de demokrasiyi yok etmektedir.... Bu ruhlar sürekli olarak birbirleriyle diyalog içerisinde değildir, birbirleriyle tartışarak ve birbirlerini değiştirerek."*(s.22). Özellikle dönemin edebiyat ortamı hakkında fazla bilgisi olmayanlar için soykırım sonrası Türk ve Ermeni yazarların bakışı burada işlenmektedir. Kayıtlı gerçekler ve yazılı sözcük, aynı zamanda bunların yan yana sunulması hayata sanat katmakta, tıpkı Diaspora ve Türklerin hayat ve sanat ilişkisi gibi. Türkler ve Ermeniler arasındaki uçurum daralmaya devam etmektedir. Yazarın kelimeleri: dönüşüm, süregelen yaşantı, kimlik bu sürece dahildir.

Bu açıktır ki hem Ermeniler hem de Türkler 1915'i çevreleyen olaylar sebebiyle bütünlükle dönüşüme uğramış, iki

taraf da nesiller arası sağlıklı bağlantılardan, korkudan, utançtan, baskıdan ve hayatta kalma kaygısından acı çekmişlerdir. Farklı biçimlerde aynı travmayı paylaşmaktadırlar. Daha sonraları izlerini silme, bastırma ve kollektif bir hafıza üzerinde ısrar ederek şiddeti artırılan bu travma, benliği kurtarıp kollayacak ve homojenlik yaratacak şekilde, kimliği şekillendirmek amacıyla kullanıldı. Homojenlik yaratmak risk hayatın özüklen riskten kaçınmak demektir. Kayda değer hiçbir edebiyat veya sanat bu yolda gidemez. Kültür ölüm sürecindedir. Ruh ağlamaktadır. Tarihsel ıstırapın ve adaletsizliğin sonucu, sürekli, şekilsiz, çok katmanlı bir çılgınlığı beslemektedir ve başarılı bir tedavi başlatılmadıkça bu durum sürecektir. Tedavi insanlığın müşterekliğini ikili ve hiyerarşik değil, fakat sürekli ve kucaklayıcı bir kurum olarak kabul etmektedir. Doğu, Batının projesi ya da fakir zenginin projesi değildir. Çok, azın projesi değildir. Silmek asla işe yaramayacaktır. Şüphe, tartışma, zıtlasma, muhalefet sözleşmeyi genişletir, üzerini kapatıp şekillendirir; yan yana, yakından uzağa, paralel veya içererek. Algı düşünceyi yaratır, imgeyle, bilinçle, anılarla çalışır; homojenlik ve hiyerarşinin tuzaklarıyla yüzleşir. İnsanlığın bireylerinin çoğulcu ve kozmopolitan doğası inkâr edildiğinde takip eden bütüncüllük kültürler arası mesafeyi artırır; baskı, öfke, trajediler ve günah keçileri yaratır. Böyle bir hoşgörüsüzlük insanlığa ihanet eder çünkü tarihe ihanet eder. Gerçek demokrasi bireyselliği selamlar ve ruhu değişim, tedavi ve iletişimin gelişme ortamında yeniler. Görmezden gelmekten, baskıdan, ilintilendirmekten ve genellemekten uzaklaşırız. İnsanlık söz konusu olduğunda birinin dünyevi- si ötekinin ilahisi, dışsalı içseli, birinin aydınlığı ötekinin karanlığı, birinin din dışısı diğerinin kutsalıdır.

Paramparça olmuş ruhlar, bozulmuş bakış açısı. Cevap ne sessizlik ne de fazlasıyla belirlenmiş bir Ermenilik ya da Türklük kavramına tutunmaktır. Ah, gri gölgeler kimliği ve hayatı kucaklamalıdır. Perroomian'ın çalışması bizi iki kez,

üç kez hayır daha çok kez düşündürür. Açıklıklar ve farkındalık böyle yerinde bir okumadan ileri gelir. Kişi tekrar düzenlemek için düşünür. Evet, "azimliler alayı" (s.136) üzücüdür. Evet, bu kitapta bahsedilen insanlıktan çıkma durumu Naomi Klein'in *The Shock Doctrine* (Şok Öğretisi)'ni anımsatır. Yüz yıl önceki Yeghern'den (Ermenice felaket, kötülük, suç) beri fazla bir şeyin değişmediğini düşünebiliriz. Ama, yazar başarılı bir şekilde Hristiyan, müslümanlaştırılmış veya gizli soykırım sonrası Ermenilerinin, aynı zamanda Türklerin kişisel ve ortak deneyimleri arasındaki düğümleri gevşetmektedir. Sonlara doğru (s.172) Perroomian iki soru sorar ve biz cevap veririz. Evet, yeni bir zihniyetle devam edebiliriz; ve hayır, olanlar hakkındaki hafızanın silinmesine izin vermek mümkün değildir. İşte bu tam da dönüşümün kendisi, yenilenmiş bir kimlikle yaşama- ya devam etmek, diyalogu desteklemektir. Genellikle unuttuğumuz nokta şudur ki daha açık ve evrilen bir Türkiye'den kazançlı çıkacaklar yalnızca Ermeniler ve diğer azınlıklar değil, aynı zamanda Türkiye ve Türk toplumdur.

Dışlamak yenilenmeyi engelleyen bir hastalıktır. Ermeniler kendilerine "gavur" veya "kılıçtan kaçanlar" denmesini istememektedirler. Tıpkı Türklerin "katil" olarak anılmak istememeleri gibi. İki taraf da hayatta kalmak için evrime devam etmelidir ve kimlik kültür, yani yaşamın şiiri ve bu ikisinin etkileşimi vasıtasıyla evrilir. Bu sanat ve edebiyatın beslediği bir karşılıklıdır; tarihsel belleği ve kollektif kimliği yeniden şekillendirir. Geçmiş ve yaşadığımız zaman birbirleriyle konuşmaya başladıklarında bilinmeyen geleceğimiz her zaman umut vadeden bir gelecek olacaktır. Bir şey başka bir şeye dönüşür, kimlik olasılıklara açılır. Evet, Perroomian, "Yeni bir gerçeklik yapım halindedir." *Bu esnada olan* buradadır. Umarız ki 20. Yüzyılın başında gerçek manada demokrasi olabilecek olan şey 21. Yüzyıl ilerledikçe gerçekleşecektir. ●